

Povodom 40-godišnjice sarajevske operacije

Povodom 40-godišnjice oslobođenja Sarajeva Komanda sarajevske armijske oblasti, u saradnji sa Skupštinom grada Sarajeva, organizovala je okrugli sto o temi: »Sarajevska operacija«. Rasprava je održana u Domu JNA u Sarajevu 5. aprila 1985. godine. Sa tog skupa za čitaoce »Vojnog dela« donosimo prilog akademika general-pukovnika Radovana Vukanovića i autorizovano izlaganje general-potpukovnika Draga Đukanovića.

General-pukovnik

RADOVAN VUKANOVIĆ

Operativno-strategijski značaj sarajevske operacije

Borbená dejstva jedinica Drugog, Trećeg i Petog korpusa u širem rejonu Sarajeva i centralne Bosne, krajem zime 1944. i prvih mjeseci 1945. godine, čine jednu od najznačajnijih faza velike proljetne ofanzive Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje naše zemlje. Ona je izvedena na osnovu direktive vrhovnog komandanta, maršala Tita, a u skladu sa razrađenim planom Generalštaba Jugoslovenske armije, kojima je bilo predviđeno uništenje i zarobljavanje njemačke Grupe armija »E«, koja se sa juga Balkana povlačila preko Jugoslavije.

Izvlačenje njemačkih trupa počelo je sredinom ljeta 1944. godine pod snažnim udarima naših divizija i korpusa koji su nastupali sa južnih i istočnih dijelova zemlje, kao i sve odlučnijih dejstava nekoliko korpusa iz pozadine, sa još neoslobođenih teritorija.

Tokom zime 1944/45. neprijatelj je uspio da stabilizuje front na liniji Drava — Dunav — ušće Drine i dalje do Sarajeva i Mostara, koji je izuzetno uporno držao iz dva osnovna razloga: (1) da bi osigurao svoj desni bok za već planiranu protivofanzivu u Mađarskoj i (2) radi prihvata snaga koje su se još uvijek povlačile iz Grčke prema dolini r. Bosne. Otuda je i odbrani Sarajeva pridavao izuzetan značaj.

Pravovremeno je pripremio za upornu odbranu sve značajnije objekte u gradu i neposrdnoj okolini između ostalog i zato da bi mogao izvršiti prihvrat svojih snaga iz doline Drine i Neretve i spriječiti brz prodor naših jedinica dolinom Bosne ka Bosanskom Brodu, čime bi bili ugroženi bok i pozadina njegovih snaga na sremskom frontu.

Osnovna obilježja prethodnih dejstava

Poslije protjerivanja iz Crne Gore, Sandžaka i istočne Hercegovine, a zatim iz doline Drine i Neretve, prema Sarajevu su se povlačile njemačke i kvislinške formacije objedinjene pod komandom 21. njemačkog brdskog armijskog korpusa. Krajem februara, u Sarajevu i široj okolini nalazile su se sledeće jedinice: 181. pješadijska divizija ojačana pukom »Bergmann«, jedna bojna 1. ustaškog zdruga, 200 žandarma i 120 ustaških milicionera duž komunikacije Sarajevo — Sokolac i Sarajevo — Pale — Stambolčić; 964. tvrđavska brigada i dijelovi 1. i 18. ustaškog zdruga na komunikaciji Vojkovići — Jablanica i u rejonu Trnova; 369. legionarska divizija i 2. ustaško-domobranski zdrug na pravcu Pazarić — Tarčin — Ivan-sedlo; 9. ustaški zdrug i po jedna bojna 1. i 18. ustaškog zdruga na komunikaciji Rajlovac — Ilijaš — Visoko; SS policijski puk »Nagel«, 2. ustaški zdrug i dijelovi 1. i 18. ustaškog zdruga na prostorijski Kiseljak — Busovača — Zenica — Visoko; četiri »Landesschützen« bataljona, više jedinica 5. ruskog »Zaštitnog korpusa«, glavnina 969. tvrđavske brigade, 359. puk 181. njemačke pješadijske divizije, jedan bataljon puka »Nagel«, 3. ustaška pukovnija i veći broj ustaških, domobranskih i žandarmerijskih jedinica — u Sarajevu i njegovoj neposrednoj okolini; 7. SS divizija »Princ Eugen« — u rezervi zapadno od Sarajeva. Neprijatelj je čvrsto držao Sarajevo i komunikacije koje su vodile ka njemu, a tokom marta ojačao je snage na tom prostoru prebacivanjem svježih snaga iz Srema. Ukupna jačina svih njemačko-kvislinških snaga iznosila je tih dana preko 38.000 vojnika, a cjelokupni sistem odbrane bio je sasređen u tri dobro organizovana i fortifikacijski snažna pojasa. U skladu s tim, podešena je i odbrana svih značajnijih objekata u gradu: kasarni, Trgovačke akademije, gimnazije, Glavne pošte, željezničke stanice, Vojnotehničkog zavoda i dr. Gotovo svi ti objekti bili su minirani, a za rušenje i uništenje su pripremljeni i drugi važniji objekti. Gradom su neprekidno krstarili tenkovi i motorizovana artiljerija.

Tako pripremljena odbrana Sarajeva očigledno nije omogućavala infiltriranje naših jačih jedinica u grad prije i za vrijeme napada,

ialo je takva mogućnost u našem planu bila predviđena. To je, donekle, nadoknađeno postojanjem većeg broja ilegalnih borbenih grupa koje su sačinjavali pretežno radnici i omladina, a koje su osobito bile aktivne u posljednjoj fazi borbe za grad, kada je poginuo i njihov rukovodilac, sekretar mjesnog komiteta KPJ za Sarajevo Vladimir Perić Valter. Prema nekim procjenama, računa se da je u udarnim ilegalnim grupama i odredima u gradu bilo oko 1.500 dobro naoružanih i organizovanih boraca, što je gotovo jedinstven primjer u našem oslobodilačkom ratu.

Za razbijanje i uništenje njemačko-kvislinških snaga u širem rejonu Sarajeva i oslobođenje grada, kao i dalja dejstva prema dolini r. Bosne, Generalštab Jugoslovenske armije početkom marta 1945. godine orijentisao je tri korpusa: Drugi — komandant, general-major Radovan Vukanović; politički komesar, pukovnik Vojo Nikolić; Treći — komandant, pukovnik Pero Kosorić, politički komesar, pukovnik Blažo Đuričić; i Peti — komandant general-major Slavko Rodić, politički komesar, pukovnik Ilija Došen. Jedinice Drugog korpusa nalazile su se u to vrijeme u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini, a Trećeg i Petog korpusa u istočnoj i srednjoj Bosni. Njihova dejstva Generalštab Jugoslovenske armije usklađivao je prema prodiranju Druge armije ka rejonu Tuzle i donjem toku Bosne, ali, budući da su sva tri bila međusobno veoma udaljena, trebalo ih je najpre dovesti i koncentrisati oko Sarajeva. Da bi se to postiglo, morali su se uložiti izuzetno veliki naponi kako bi se savladalo planinsko zemljište ispresijecano dubokim kanjonima i nadošlim rijekama, a uz to pokriveno i dubokim snijegom. Uz to, na putevima ka rejonu koncentracije, svaka jedinica je morala likvidirati i odbaciti brojne neprijateljske snage.

Do sredine marta jedinice Drugog i Trećeg korpusa, vodeći teške borbe na pravcima nastupanja, izbile su na liniju: Sokolac — Pale — Jablanica — Ivan-sedlo, a snage Petog korpusa na liniju: Kiseljak — Busovača, gdje su zadržane snažnim i odlučnim otporom neprijatelja. Budući da su nastupali iz nekoliko odvojenih pravaca, u ovoj fazi operacije nije ni moglo doći do operativno-taktičkog povezivanja i veće usklađenosti dejstva naših snaga, što je ubrzo nametnulo potrebu preduzimanja novih mjera. Suočen sa takvom situacijom, Generalštab Jugoslovenske armije je naredio da se odmah objedini komanda nad svim našim jedinicama, pa je radi toga formirao poseban Operativni štab. Štab su činili: Radovan Vukanović, komandant; Slavko Rodić, zamjenik komandanta; Pero Kosorić, član Štaba, Drago Đukanović, načelnik Štaba i Milorad Mijatović, pomoćnik načelnika Štaba.

Operativni štab se prvi put sastao 21. marta 1945. u Kalinoviku. Na osnovu smjernica i opšte direktive Vrhovnog komandanta i Generalštaba Jugoslovenske armije procijenjena je situacija i dogovoreno sadejstvo sva tri korpusa, a uporedo je sačinjen i konkretan plan operacije. Izvršenju plana pristupilo se nakon što ga je odobrio Generalštab Jugoslovenske armije, ali su u međuvremenu preduzete intenzivne vojne i partijsko-političke pripreme, tako da je u trenutku donošenja odluke za prelazak u ofanzivu svaka jedinica bila maksimalno pripremljena i spremna za dejstva i najveća naprezanja.

Sve jedinice predviđene za učesće u operaciji bile su u neposrednom borbenom dodiru sa neprijateljem već od sredine marta, ali su tek 23. marta otpočele najintenzivnije borbe za zauzimanje polaznih položaja za napad na spoljnu odbranu i prodor u unutrašnjost grada. Prema planu Operativnog štaba, u operaciji je angažovano sedam divizija. Iz Drugog korpusa: 29. hercegovačka divizija na pravcu Konjic — Ivan-sedlo — Ilidža. Treća udarna crnogorska divizija na pravcu Kalinovik — Trnovo — Jablanica — Sarajevsko polje, i 37. sandžačka divizija na pravcu dolina Prače — Pale — Trebević — Sarajevo. Iz Trećeg korpusa: 27. istočnobosanska divizija na pravcu Sokolac — Romanija — Mokro — Sumbulovac — Hreša — Sarajevo i 38. istočnobosanska divizija na pravcu Ozren — Vučja Luka — Pašino brdo — Sarajevo. Iz Petog korpusa: 10. divizija na pravcu Semizovac — Rajlovac i Četvrta krajiška divizija (sa dvije brigade) na pravcu Jošanica — Vogošće — Koševo — Sarajevo.

Na sektoru Zenica — Busovača ostavljena je grupa od tri brigade iz Četvrte, 39. i 53. divizije radi zatvaranja pravaca koji od Sarajeva vode ka Zenici i Travniku, jer je pretpostavljeno da će se neprijatelj tuda izvlačiti, a za njenog komandanta je određen Petar Vojnović, komandant Četvrte divizije, a za političkog komesara Dimitrije Bajalica. Grupom brigada Četvrte i 10. divizije koja je napadala ka Sarajevu komandovao je Nikola Karanović, zamjenik komandanta Petog korpusa. Mada su naporni marševi i borbe Četvrte i 10. divizije znatno iscrpli njene borce, obje divizije su u svom nastupanju prema Sarajevu nanijele neprijatelju znatne gubitke u dolini Bosne, tako da je upotreba ove grupe bila efikasna i korisna.

Tok operacije — najznačajnije karakteristike

Prema planu Operativnog štaba, dejstva naših jedinica koje su učestvovala u sarajevskoj operaciji odvijala su se, u osnovi, na šest glavnih sektora, sa kojih su svi pravci koncentrično izvodili u širi region Sarajeva.

Sektor Ivan-sedlo. Poslije oslobođenja Mostara i Konjica, 29. hercegovačka divizija, pod komandom Vlade Šegrta i Vukašina Mićunovića, glavninom snaga podišla je Ivan-sedlu sa juga i jugoistoka, i ubrzo nakon izbijanja na prostoriju Stojković — Repovci — Bradina — Brđani energično napala snage njemačke 369. divizije u rejonu Ivan-sedla. Najintenzivnije borbe vođene su od 27. do 31. marta i, tek kada je glavnina snaga divizije prebačena na prostor Zabrđe — Kreševo i bočno napala neprijatelja na komunikaciji Raštelica — Pazarić — Blažuj — Kiseljak, njemačka odbrana na Ivan-sedlu je počela konačno da se lomi pod udarom naših jedinica i dijelova koji su napadali frontalno preko Ivan-sedla. Kada je 4. aprila divizija prešla u odlučan napad duž cijele komunikacije Ivan-sedlo — Tarčin — Hadžići — Blažuj i Blažuj — Kiseljak, neprijatelj je počeo da se izvlači. Tarčin i druga mjesta na komunikaciji oslobođena su gotovo u jednom naletu, a divizija je nastavila gonjenje neprijatelja prema Pazariću i Hadžićima, i u narednih nekoliko dana (5—7. aprila) produžila je sa žestokim napadima i gonjenjima neprijateljskih dijelova koji su se povlačili na sjever. Nijemci su posebno uporno branili Kiseljak, jer su željeli da osloncem na njega isturaju ojačane borbene grupe i na taj način obezbijede prihvrat i izvlačenje svojih odsječenih dijelova oko Blažuja, Raskršća, Gladnog polja i Han-Ploča. Žestokim okršajima koje su vodile tih dana, jedinice 29. divizije su uspjele da unište i zarobe veliki broj neprijateljevih vojnika, koji nisu uspjeli da se probiju. Naročito teške borbe vođene su u rejonu Han-Ploča gdje je neprijatelj potpuno razbijen. U zoru, 8. aprila, neprijatelj se morao povući iz Kiseljaka, rušeći za sobom puteve, propuste i mostove. Narednog dana, grupa brigada na zemljopisnom sektoru, oslobodila je Busovaču. Od početnih borbi na Ivan-sedlu do završetka sarajevske operacije jedinice 29. divizije imale su oko 900 izbačenih iz stroja: 218 poginulih i 681 ranjenog.

Na sektoru Trnovo — Jablanica dejstvovala je Treća udarna crnogorska divizija, komandant Savo Burić, politički komesar Svetozar Radojević, prodirući sa juga i jugoistoka dolinom Željeznice ka Sarajevskom polju. Pošto je prethodno odbila iznenadni napad 7. SS divizije iz Sarajevskog polja, čiji su dijelovi preko Igmana prodrli u njenu pozadinu u rejonu Trnova (17. marta), Treća divizija je, podržana artiljerijom Drugog korpusa, uspjela da potisne neprijatelja iz tog rejona i sela Graba, Umčnana i Presjenice, i preuzme inicijativu na tom pravcu. Međutim, njen dalji prodor je uskoro zadržan na veoma organizovanoj i uporno branjenoj liniji Presjenica — Jablanica — Ulobić, pozadi koje su Nijemci uredili još nekoliko uzastopnih položaja kanjonom Željeznice i Kasindolske rijeke. Svi po-

kušaji da se frontalnim napadima probije neprijateljeva odbrana na tim linijama završeni su malim rezultatima i relativno velikim gubicima. Zato se Štab divizije opredijelio za obuhvatni manevar: najprije su upućeni manji dijelovi preko Igmana (da sa prostora Hrasnice djeluju u bok neprijatelja), a zatim su glavne snage krenule u obilazak utvrđenog rejonu na prostoru Jablanice. Suočen sa mogućnošću opkoljavanja i odsijecanja, neprijatelj je bio prinuđen da napušta položaj za položajem, i već 4. aprila — nakon snažnog i sinhronizovanog napada glavnih snaga divizije na liniju Vojkovići — Jablanica — Vijenac, kojem je sadejstvovala grupa bataljona sa Igmana i od pravca Hrasnice — konačno se povlači prema Sarajevu. Dalji prodor u grad time je bio definitivno otvoren: u toku noći 5/6. aprila dijelovi Pete i Devete brigade prodrli su u južni dio grada, a Sedma brigada se orijentisala prema Ilidži i Blažuju radi povezivanja sa jedinicama 29. divizije.

Dolinom Prače, jugoistočno od Sarajeva, dejstvovala je 37. divizija, čiji je komandant bio Čedo Drulović, a politički komesar Danilo Knežević. Posljednjih dana marta vođene su žestoke borbe na sektoru Sokolac — Pale — Trebević, a od 30. marta, zajedno sa 27. divizijom Trećeg korpusa, jedinice 37. divizije vršile su snažan pritisak na sektoru Sokolac — Pale radi razbijanja neprijateljevih snaga na toj prostoriji i zauzimanja povoljnih položaja za napad prema Sarajevu. Kada su dijelovi njemačke 181. divizije odsječeni u rejonu Podromanije i Crvenih stijena, jedinice 37. divizije su orijentisane prema Sarajevu, nastupajući južno od komunikacije Podromanija — Sarajevo ka dolini Miljacke i dolinom Prače ka Trebeviću i Sarajevu. Od 2. do 6. aprila vođene su žestoke borbe na pravcu Sokolac — Mokro — Trebević, da bi noću 5/6. aprila preko Paleža, Trebevića i Brusa glavne snage divizije prodrle u istočni dio grada. Na lijevoj obali Miljacke i u rejonu električne centrale povezale su se sa jedinicama Trećeg korpusa koji je u grad prodro sa sjevera.

Na sektoru Romanije dejstvovala su 27. i 38. divizija Trećeg istočnobosanskog korpusa, kojima je komandovao Štab korpusa. Na sastanku Operativnog štaba određeno je da jedinice korpusa nastupaju u zoni Sokolac — Crvene stijene — Sarajevo (lijevo) i Visojevica — Orlovača — Grdanj (desno), s tim što je glavne snage odmah trebalo usmjeriti ka Sarajevu radi pravovremenog zaposjedanja polaznih položaja za napad, a samo manje snage zadržati na frontu ako se neprijatelj bude odsudno brano na liniji Podromanija — Crvene stijene. U skladu sa tom odlukom, jedinice Trećeg korpusa su zauzele slijedeći raspored: 27. divizija, čiji je komandant bio Miloš Zekić, a politički komesar Zarija Škerović, obuhvatila je ko-

munikaciju Podromanija — Crvene stijene sa sjevera i sa juga kako bi bočno dejstvovala na neprijatelja na toj komunikaciji, a 38. divizija, čiji je komandant bio Franjo Herljević, a politički komesar Milutin Pejanović, sa prostorijske Širijevići — Kalauzovići — Vučja Luka — Sinjevac — Kadino Selo bočno je dejstvovala na neprijateljeve snage na komunikaciji Mokro — Sumbulovac, stvarajući uslove za ovladavanje polaznim položajima za napad na Sarajevo; svojim desnim krilom imala je zadatak da se poveže sa grupom krajiških brigada u rejonu Semizovica.

Ojačane jednom brigadom 37. divizije, snage 27. divizije su otpočele dejstva na sektoru Podromanija — Crvene stijene 28. marta. Ubrzo su ovladale neprijateljevim uporištima Nadromanijom, Čavčevim poljem, Karaulom, Lisinom i Rasolinom, a na sektoru Mokro — Pustopolje slomile su otpor neprijatelja gotovo u svim uporištima sa obje strane puta. Dok se neprijatelj veoma uporno branio u odsječenim rejonima i, kada je već izgledalo da će biti potpuno uništen, od pravca Olova se, preko Medojevića, pojavio 14. puk 7. SS divizije »Princ Eugen«, što je prisililo komandanta Korpusa da obustavi daljnje napade na okruženi 363. puk njemačke 181. divizije na prostoru Podromanije i da glavninu snaga 27. i 38. divizije uputi prema dijelovima 7. SS divizije. Neprijatelj je najprije zadržan, a zatim pod silinom udara naših jedinica, prinuđen na odstupanje u najvećem neredu. Probijao se kroz šumski pojas pravcem Šahbegovići — Kostreša — Mokro, napuštajući gotovo svu komoru.

Za to vrijeme jedna njemačka kolona pojavila se od Sarajeva. Ojačana tenkovima, ona je uspjela da se probije do Podromanije, spoji sa posadom garnizona i tako omogućiti izvlačenje snaga prema Sarajevu, što je Štab korpusa prisililo da prema neprijatelju koji se povlači ostavi manje snage kako bi se borile sa njegovim zaštitnim dijelovima, a glavinom produži ka polaznim položajima za napad na Sarajevo. Kako se neprijatelj brzo povlačio, jedinice Trećeg korpusa su prešle u nastupanje i do prvih podnevnih časova 5. aprila ovladale linom Crepoljsko — Vučja Luka — Hreša — Buloz, sa koje su oko 15 sati prešle u napad. Poslije kraće borbe prodrle su u grad, najprije u Baš-čaršiju a zatim u centar, odakle su nastavile nastupanje desnom obalom Miljacke do električne centrale. Naredne noći neprijatelj je savladan kod Vijećnice, a zatim i na desnoj obali Miljacke do Marindvora i kod željezničke stanice. Do zore 6. aprila grad je bio potpuno očišćen od neprijatelja i oslobođen.

Operativna grupa Petog korpusa, kojom je komandovao pukovnik Nikola Karanović, zamjenik komandanta korpusa, dejstvovala je na sektoru sjeverno od Sarajeva, a njeni polazni položaji za napad

bili su na liniji Rajlovac — Grdanja. Prije zauzimanja tih položaja jedinice Petog korpusa bile su raspoređene po slijedećem: jedinice 4. divizije, komandir Petar Vojnović, politički komesar Dimitrije Bajalica, na sektoru Zenica — Busovača, a jedinice 10. divizije, komandant Vojo Todorović, politički komesar Rade Bašić, na sektoru Fojnica — Kreševo, na lijevoj obali Bosne. Da bi stigle na polazne položaje za napad na Sarajevo, jedinice Petog korpusa su prethodno morale da izvrše nekoliko teških zadataka: da se probiju preko branjene komunikacije Sarajevo — Busovača, forsiraju rijeku Bosnu, i pređu preko komunikacije Breza — Vareš.

Prema komunikaciji Busovača — Gromiljek jedinice Petog korpusa su krenule 28. marta. Gotovo u jednom naletu su likvidirale slabija neprijateljeva uporišta na komunikaciji, i već narednog dana podišle su rijeci Bosni na širem frontu. Budući da je prethodnim izviđanjem utvrđeno da mostovi u rejonu Kaknja i s. Doboja nisu porušeni, jedinice su orijentisane ka tim objektima, ali štabovi divizija i brigada nisu znali da u svim uporištima na rijeci postoje veoma jake neprijateljeve posade. Naročito snažne bile su u mjestima gdje su postojali mostovi (Kakanj i s. Doboj), ali ta okolnost više nije mogla bitnije uticati na plan dejstava. Zbog toga je ubrzo po izbijanju na obalu organizovan snažan napad; počeo je u 18 sati 29. marta nakon kraće artiljerijske pripreme, a podržavala ga je i grupa bataljona sa desne obale r. Bosne. Otpor neprijatelja je bio izuzetno žestok, izvršio je čak i nekoliko noćnih protivnapada, ali je u zoru 30. marta ipak slomljen. Zauzeta su oba uporišta, uništeni su svi betonski bunker i na mostovima u Doboju i Kakanju, kao i oklopni voz koji je krstario prugom. Oko 13 sati otpočeo je prelazak glavnih snaga grupe brigada na desnu obalu rijeke, i već u toku narednog dana razbijene su i protjerane sve neprijateljeve snage u tom rejonu. Time su stvoreni neophodni operativni uslovi za forsiranje komunikacije Podlugovi — Vareš i dalji prodor ka Sarajevu, ali budući da su se upravo u to vrijeme pojavile jedinice njemačke 7. SS divizije u Varešu i izvršile pokret prema pomenutoj komunikaciji, komandant Operativne grupe Petog korpusa odmah je obustavio dalji prodor svojih jedinica određenim pravcem prema Sarajevu, i da bi osujetio plan neprijatelja da nabaci snage Petog korpusa na r. Bosnu i tu ih uništi — usmjerio je sve brigade ka selima Trnovci, Poljane, Rtanj, Bastašici, Borovice i Lipnica, sa zadatkom da zaustave neprijatelja, razbiju ga i odbace. Na tim položajima one su u zoru 1. aprila dočekale 13. SS puk, odmah prešle u snažan protivnapad u bok i pozadinu neprijatelja, zaustavile ga, a zatim i prinudile da se uz velike gubitke povlači prema Varešu. Slijedećeg dana (2. aprila)

forsirana je komunikacija Podlugovi — Vareš (usput je likvidirana i ustaško-domobranska posada u Varešu), nakon čega je produženo nastupanje ka Sarajevu.

U zoru 6. aprila, dok su ostale divizije već prodirale u grad sa sjevera, istoka i juga, jedinice Petog korpusa su podišle Jošanici, Vogošću i Nagorevu čime su bili stvoreni svi uslovi za konačnu realizaciju operativnog plana. Obaviješten o situaciji na području Sarajeva, Štab grupe je orijentisao 10. diviziju ka komunikaciji Semizovac — Sarajevo, a Četvrtu diviziju uputio je u Sarajevo da se poveže sa ostalim jedinicama i da snagama KNOJ-a pomogne u uspostavljanju reda i garnizonske službe. Tokom 6. i 7. aprila jedinice 10. divizije su oslobodile Reljevo, Semizovac, Ilijaš, Podlugove i Visoko i nastavile da gone neprijatelja ka Kiseljaku i Zenici.

Grupa brigada na zeničkom sektoru. Za sve vrijeme borbi glavnih snaga oko Sarajeva i u samom gradu, u dolini Bosne je dejstvovala grupa jačine četiri brigade (2. i 13. krajiška, 18. srednjobosanska i artiljerijska), ojačana tenkovskom četom, sa zadatkom da vodi svakodnevnih borbe sa neprijateljevim dijelovima koji se povlače prema Zenici i Bosanskom Brodu. Nakon što je oslobođena Busovača i produženo gonjenje neprijatelja prema Zenici, neprijatelj je bio prinuđen da se noću 11/12. aprila povuče i iz Zenice, ali je prethodno porušio most i postrojenja željezare. Jedinice na željezničkom sektoru produžile su gonjenje prema Žepču, a dalje gonjenje ka Maglaju i Doboju preuzele su divizije Druge armije.

Iskustva i pouke sarajevske operacije

Borbe grupe korpusa oko Sarajeva i u dolini rijeke Bosne, od sredine marta do 10. aprila 1945. godine, vođene su u veoma složenim i teškim uslovima. Dokaz su i obostrani veliki gubici. Naše jedinice su imale oko 630 poginulih i više od 2.000 ranjenih boraca i starješina, odnosno preko 250 izbačenih iz stroja svakog dana, što već samo za sebe govori o žestini i intenzitetu pojedinih borbi i operacije u cjelini. Gubici neprijatelja su bili skoro pet puta veći: prema našim podacima iznosili su oko 7.500 ubijenih i blizu 6.000 zarobljenih, a uništeno je i 30 topova, 10 tenkova, 45 kamiona, jedan oklopni voz i mnogo druge ratne tehnike.

Jedno od osnovnih obilježja dejstava za oslobođenje Sarajeva bilo je to da su ona vođena u veoma nepovoljnim zemljišnim i vremenskim uslovima. U cjelini gledajući, sarajevska operacija je za

sve vrijeme trajanja izvođena pretežno na planinskom zemljištu, ispresijecanom rijekama i kanjonima, i pokrivenom dubokim sniježnim pokrivačem koji je ometao pokrete i manevre. Na takvom zemljištu neprijatelj je pravovremeno organizovao odbranu po sistemu fortifikacijskih objekata stalnog i poljskog tipa, široko primjenjujući miniranje, rušenja i zaprečavanja, naročito neposrednih prilaza Sarajevu i javnih zgrada i drugih objekata u gradu. Tako organizovana odbrana pružala mu je mogućnost da se dugo i uporno brani i održi, tim više što su gotovo svi položaji bili povezani vatrenim sistemom automatskih i artiljerijskih oruđa i posjednuti jakim snagama. Žilavost odbrane bila je obezbijeđena i postojanjem snažne rezerve, kojom je komandant njemačkog 21 armijskog korpusa mogao da interveniše na svim ugroženim pravcima i rejonima. Dejstvima ove rezerve mi smo se, najčešće, suprotstavljali tako što smo izvlačili snage već angažovane na frontu, jer naši štabovi nisu imali sopstvenih rezervi ili su one bile nedovoljne da se suprotstave jačem protivniku.

Svoju rezervu 7. SS diviziju »Princ Eugen«, neprijatelje je prvenstveno upotrebljavao radi ometanja koncentracije naših jedinica prema Sarajevu. U tome je neprijatelj djelimično i uspijevao: protiv 29. divizije u rejonu Ivan-sedla, kada su naše snage ugrozile dijelove 369. divizije; protiv Treće divizije u rejonu Trnova, udarom preko Igmana u njenu pozadinu kako bi se odbrana njemačke 964. tvrđavske brigade oslobodila našeg pritiska; zatim protiv jedinica Trećeg korpusa u oblasti Romanije i Sokolca, napadom 14. SS puka od Vareša i Olova u našu pozadinu radi izvlačenja opkoljenih dijelova njemačke 181. divizije sa komunikacije Sokolac — Crvene stijene — Sarajevo; napadom 13. SS puka iz pravca Vareša na grupu krajiških brigada, koje su poslije forsiranja r. Bosne krenule prema Sarajevu radi zauzimanja polaznih položaja za napad. Ta elitna njemačka divizija, sa kojom smo se često sukobljavali u ratu, mada je u borbama oko Sarajeva pretrpjela velike gubitke, nije izgubila borbenost i manevarsku sposobnost ni u posljednjim časovima svog postojanja. Ona je umnogome doprinijela ne samo dugotrajnosti odbrane pravaca prema Sarajevu već i izvlačenju preostalih njemačkih trupa ka Zenici i Bosanskom Brodu.

Plan naših dejstava u izvođenju sarajevske operacije zasnivao se na ideji Operativnog štaba da opkoli neprijateljevu grupaciju, sabije je na što uži prostor, i konačno je uništi ili zarobi. S obzirom na odnos snaga, a pogotovo na uslove u kojima su se dejstva odvijala i nemogućnost pravovremenog snabdijevanja naših jedinica municijom, hranom i drugim potrebama — može se slobodno reći da je

tako zamišljen plan u osnovi bio nerealan. Njegova nerealnost se ogledala, između ostalog, i u tome što izraziti preimućstvo u ljudstvu i naoružanju nismo mogli da ostvarimo gotovo u toku cijele operacije, izuzev u rijetkim trenucima i samo na pojedinim pravcima, pa i tada samo u ljudstvu. Osim toga, snabdijevanje naših jedinica vršeno je uglavnom iz udaljenih baza (Dubrovnika, Vlasenice i srednje Bosne), komunikacijama koje još nisu bile osposobljene za korišćenje — zavejane snijegom, minirane, porušeni mostovi itd. Pri tome, valja imati u vidu i okolnost da su mnoge naše jedinice popunjene velikim brojem novih boraca upravo pred početak operacije, pa i u toku borbi, što je takođe uticalo na borbenu efikasnost jedinica i njihove gubitke.

Što se tiče neprijatelja, on je bio u položaju branioca, na teritoriji unaprijed pripremljenoj za odbranu. Svoje položaje je posjeo starim, iskusnim i specijalnim jedinicama, što je umnogome kompenziralo slabije borbene kvalitete kvislinških formacija. Uz to, odbrana mu je bila solidno organizovana i snažno utvrđena, i u tom smislu je predstavljala relativno pouzdan oslonac za manevar po pravcima, a u završnoj fazi operacija — i za izvlačenje. Maksimalno je iskoristio prednost i u vatrenim sredstvima, naročito u artiljeriji i tenkovima.

Za vrijeme izvođenja sarajevske operacije naše jedinice nisu dovoljno primjenjivale manevar. Na to je uticala, prije svega, izrazito nepovoljna konfiguracija planinskog zemljišta, ali i razdvojeni pravci podilaženja pojedinih divizija i brigada. Sve naše jedinice su sa izuzetnim naporom i bez odgovarajuće opreme prelazile sniježne i ledene masive Treskavice, Jahorine, Romanije, Zvijezde, Trebevića, Vranice, Igmana i Ivan-sedla, ispresijecane rječnim kanjonima i plahovitim vodenim tokovima, od kojih je gotovo svaki predstavljao ozbiljnu prirodnu prepreku za nastupanje, tim prije što su ih snage neprijatelja odsudno i uporno branile. Na takvom zemljištu — i za vrijeme podilaženja i u toku same borbe — znatno su bili otežani sadejstvo, međusobna podrška i veza između jedinica, a osobito između štabova, do kojih su obavještenja stizala sa dosta zakašnjenja.

U završnoj fazi operacije bilo je već sasvim izvjesno da će neprijatelj za izvlačenje svojih snaga odabrati dolinu r. Bosne i pravac preko Kiseljaka i Busovače ka Zenici. Na žalost, tada su naše mogućnosti za pregrupisavanje bile znatno manje, pa zato nije ni mogao da se mijenja prvobitno usvojeni plan za dejstvo jedinica ka Sarajevu, pogotovo u većem obimu. Razvoj događaja, međutim, upozoravao je na obavezu da jedinice Trećeg korpusa što hitnije i još odlučnije uputimo u gonjenje desnom obalom r. Bosne kako bi podr-

žale zeničku grupu brigada (koja je napadala lijevom obalom Bosne na sektoru Busovača — Zenica), mnogo prije nego što je to učinjeno (kao što smo, uostalom, usmjerili 29. hercegovačku diviziju od Blažuja do Kiseljaka).

Odbrana neprijatelja u rejonu Sarajeva bila je takva da se njegove namjere za izvlačenje dolinom Bosne nisu jasnije manifestovale gotovo do posljednjeg trenutka. Tek je 4. aprila naš obavještajni centar iz Sarajeva dao prve preciznije podatke o povlačenju tim pravcem, što su primijetile i neke naše jedinice sa svojih položaja. Poslije slamanja odbrane neprijatelja na periferiji Sarajeva, uslijedio je relativno brz prodor naših jedinica sa raznih pravaca u unutrašnjost grada, nakon čega se odmah pristupilo uništavanju i zarobljavanju manjih grupa koje su, kao zaštitnica, ostale odsječene. Prikupljanje zarobljenika u sabirni centar (oko 5.000—6.000) dosta dugo je angažovalo mnoge naše jedinice, što je imalo za posljedicu njihovo osjetno zakašnjavanje u gonjenju neprijatelja koji je odstupao. Umjesto da obezbjeđenje grada odmah preuzmu jedinice KNOJ-a (divizije narodne odbrane), za osiguravanje zarobljenika i uspostavljanje reda u gradu upotrebljene su i neke operativne jedinice (npr. Četvrta krajiška divizija), što je sasvim logično olakšalo neprijatelju da se sa manje gubitaka izvuče sa područja Sarajeva. Gonjenje neprijatelja prepušteno je samo grupi brigada koje su još prije napada bile određene za taj zadatak i jedinicama 29. divizije koje su djelovale u bok snaga koje se povlače preko Kobilje Glave ka Kiseljaku — umjesto da u tome učestvuju sve jedinice. Od velikog oduševljenja i slavlja u oslobođenom Sarajevu kao da se zaboravilo na neprijatelja. Bila je to pouka koju nikada ne smijemo gubiti iz vida.

Prilikom rasporeda snaga za izvođenje sarajevske operacije Operativni štab je na zeničkom sektoru ostavio grupu od tri krajiške brigade, čije je dejstvo podržavala jedna artiljerijska brigada i tenkovska četa. Grupi je postavljen zadatak da zatvori pravce Busovača — Zenica i prema Travniku, spriječi izvlačenje neprijatelja sa područja Sarajeva i dolazak njegovih pojačanja od Broda, i na taj način omogući dejstvo glavnih snaga u prodoru ka Sarajevu. Tada je i u Operativnom štabu i u Generalštabu Jugoslovenske armije ocijenjeno da je jačina ove grupacije brigada sasvim dovoljna za izvršenje tako postavljenog zadatka, jer se pretpostavljalo da će glavni obračun sa osnovnim snagama neprijatelja biti oko Sarajeva, a da će u međuvremenu jedinice Druge armije, koje su nastupale sa istoka (iz šireg regiona Tuzle), izbiti u donji tok r. Bosne i u tom području, u sadejstvu sa jedinicama Operativne grupe korpusa, uni-

štiti neprijatelja koji se bude povlačio od Sarajeva. Osim toga, predviđano je i odgovarajuće dejstvo jedinica 29. hercegovačke divizije na komunikaciji Blažuj — Kiseljak — Busovača.

Događaji su, međutim, imali nešto drugačiji tok. Ubrzo se pokazalo da planirana grupacija brigada nije dovoljna da sama zatvori pomenuti pravac, uništi neprijatelja i spriječi njegovo izvlačenje dolinom Bosne, jer je odnos snaga očigledno bio povoljniji za neprijatelja. Posmatrajući ta dejstva »vojnički«, nije teško zaključiti da je plan izvođenja operacije mogao biti i nešto drukčije koncipiran. Vjerovatno bi bilo mnogo racionalnije da su sve krajiške jedinice (snage Četvrtе i 10. divizije), umjesto što su upućene u direktan napad na Sarajevo ostavljene u dolini Bosne i sve angažovane protiv neprijatelja koji se povlačio na sjever. S razlogom se pri tome moglo očekivati da će ove dvije prekaljene i proslavljene divizije, visokog borbenog morala, ratničkog iskustva i udarne snage, tako upotrebljene u sarajevskoj operaciji nanijeti znatno veće gubitke neprijatelju, mada je i tada bilo jasno da ni u takvoj varijanti one ne mogu zaustaviti snažnu neprijateljevu grupaciju, a još manje je mogu potpuno uništiti, jer za to nisu imale uslova niti dovoljno borbenih sredstava. Da podsjetimo još jednom — krajiške divizije su već i u dotadašnjem toku operacije zadale neprijatelju snažne udarce prilikom forsiranja r. Bosne kod Kaknja i s. Doboja nanijevši mu velike gubitke, što je znatno smanjilo ukupnu snagu odbrane sarajevskog garnizona, pa je zato malo vjerovatno da bi efekat njihovih dejstava bio mnogo porazniji po neprijatelja da su upotrebljene na drugi način. O tome se danas može samo nagađati, jer je neprijatelj bio jak, žilav i aktivan i poslije izvlačenja iz doline Bosne.

Pri ocjenjivanju angažovanja krajiških jedinica u sarajevskoj operaciji valja imati na umu još jedan, veoma značajan činilac. Već na prvom sastanku Operativnog štaba, komandant Petog korpusa general Slavko Rodić je izrazio želju pripadnika krajiških jedinica, kao i vojno-političkog rukovodstva Bosne i Hercegovine, da Krajišnici učestvuju u neposrednom oslobođenju glavnog grada Bosne i Hercegovine. Operativni štab je ocijenio da učešće krajiških divizija, od kojih je novembra 1942. godine stvoren prvi korpus naše vojske, u borbama za oslobođenje Sarajeva ima prvorazredan politički značaj. Zbog toga je i predložio Generalštabu Jugoslovenske armije da i sinovi Bosanske krajine, stari borci naše oslobodilačke armije, učestvuju u oslobođenju glavnog grada svoje republike. A kada je taj predlog i prihvaćen, od te zamisli se nije odustajalo do kraja. Krajiške jedinice su nanijele neprijatelju velike gubitke na prilazima gradu i dale znatan doprinos u njegovom oslobođenju.

S obzirom na mogućnosti koncentracije naših i neprijateljevih snaga i sredstava, na uslove izvođenja i česte obrte u operativnim dejstvima, pripreme za operaciju izvedene su na vrijeme i u mjeri u kojoj je to u tadašnjim okolnostima bilo moguće. U fazi borbe za oslobođenje grada, operacija je (bez obzira na neka iznenađenja koja su se mogla izbjeći boljim obezbjeđenjima i radom obavještajnih organa) tekla prema planu. Iznenadjenja koja nam je neprijatelj priređivao dok smo napadali na njegovu spoljnu odbranu omela su, doduše, mnoge jedinice da pravovremeno zauzmu polazne položaje, ali je prvobitni osnovni plan dejstava ipak ostao nepromijenjen sve do konačnog oslobođenja Sarajeva. Taj plan je nešto kasnije bio osujećen, ali samo u onom dijelu koji se odnosio na dalje gonjenje neprijatelja. Zbog nepotrebnog i suviše dugog zadržavanja jedinica u gradu oko prikupljanja zarobljenika i plijena i obezbjeđivanja javnih objekata i magacina, nismo najbolje iskoristili mogućnosti da neprijatelja tučemo kontinuirano i sve snažnije, što je on iskoristio za brzo izvlačenje na sjever. Tome je pogodovala i relativno slabija koordinacija i veza između jedinica i štabova; nije se u svakom trenutku i na svim napadnim pravcima znala prava i potpuna situacija, a bez toga se nisu mogle pravovremeno donositi ni nove, odgovarajuće odluke. Jedinice su prodirale prema prvobitno postavljenom zadatku sa ciljem da što prije oslobode grad, a kada je to postignuto — dalja borba sa neprijateljevim kolonama u odstupanju prepuštena je uglavnom jedinicama koje su za izvršenje tog zadatka bile već ranije određene.

Trebalo bi nešto reći i o načinu dejstava naših jedinica u početku vođenja operacije. Karakterišu ih uporni frontalni napadi na dobro utvrđene neprijateljeve položaje, što je bilo uslovljeno, prije svega, karakterom zemljišta, na kojem je bilo gotovo nemoguće vršiti obilaskе radi izvođenja bočnih udara, jer je tlo bilo pokriveno dubokim sniježnim pokrivačem. Zato su rezultati takvih dejstava bili skromni, a gubici veliki. Kada je krajem marta i početkom aprila snijeg počeo da kopni, nastali su povoljniji uslovi za obilaskе utvrđenih položaja i izvođenje raznovrsnih manevara. Takvim dejstvima naše su jedinice brže i sa manje žrtava postizale dobre rezultate: počeo je da popušta otpor neprijatelja na Ivan-sedlu (pred bočnim dejstvima 29. divizije), zatim na pravcu Trnovo — Sarajevo (pod udarima jedinica Treće divizije), na komunikaciji Sokolac — Sarajevo i dr. I prilikom prodora u grad naše su jedinice zaobilazile pojedine tačke otpora i na njima ostavljale manje dijelove, dok su glavne snage nastavljale dejstva ka glavnim objektima svog nastupanja. Posebno treba istaći dolazak Treće divizije Drugog korpusa iz

doline Lima i njeno prebacivanje na front prema Sarajevu. Odstojanje od oko 250 km ona je prešla za 12 dana, maršujući po dubokom snijegu i velikoj hladnoći, prelazeći uz to visoke planine i riječne kanjone. Ishrana ljudstva i stoke na maršu bila je neredovna, jer zbog otežanog transporta jedinice nisu mogle ponijeti dovoljno hrane, a naselja kroz koja su prolazile bila su opustošena i sa veoma malim mogućnostima za snabdijevanje neophodnim potrebama. Mnogo je konja uginulo zbog iscrpljenosti i gladi, a i broj promrzlih boraca bio je iznad svih očekivanja. Umjesto da se transportuje na konjima, najveći dio municije, oružja i drugih borbenih potreba borci su morali da nose na leđima, što je još više usporavalo pokrete, pogotovo u dubokom snijegu. Naročito je bio otežan transport artiljerijskih oruđa; na mnogim mjestima trebalo je najprije ukloniti sniježne nanose i opraviti mostove na potocima i rijekama, a kada ni to nije pomoglo — tražili su se zaobilazni putevi. Pa ipak, uprkos svim ovim nedaćama, Treća divizija je uspjela da pravovremeno podiđe Sarajevu sa jugoistoka i na vrijeme se uključi u borbe za njegovo oslobođenje. Slične podvige, samo na nešto kraćim odstojanjima, izvele su i ostale jedinice, koje su se takođe iz udaljenih krajeva prebacivale prema Sarajevu.

*

Oslobođenjem Sarajeva i razbijanjem njemačko-kvislinške grupacije u gradu i široj okolini završena je, sarajevska operacija. Nekoliko dana nakon toga Generalštab Jugoslovenske armije naredio je da se pet divizija koje su bile angažovane u operaciji — Treća i 29. iz Drugog korpusa i Četvrta, 10. i 39. iz Petog korpusa — uključe u završne bitke za oslobođenje zemlje sa ostalim jedinicama Jugoslovenske armije. Dvadeset deveta hercegovačka divizija ušla je u sastav Četvrte armije, a ostale četiri u sastav Druge armije. Ostalim jedinicama Operativne grupe je naređeno: 37. diviziji — da se prebaci na prostor Vlasenica — Višegrad radi kontrole terena i čišćenja od zaostalih četničkih grupa; štabu Trećeg korpusa — da jednu diviziju prebaci na sektor Žepče — Zavidovići — Maglaj radi daljeg gonjenja neprijatelja dolinom Bosne, a drugu — da ostavi u Sarajevu za garnizonske i druge potrebe. Ulaskom jedinica Operativne grupe u sastav Druge armije (20. aprila) prestala je funkcija Operativnog štaba, štabovi Drugog i Petog korpusa su rasformirani, dok je štab Trećeg korpusa i dalje funkcionisao do formiranja Šeste armije.